

בעזרת הצור

תמים פכלו

עניינא דסדרא

ועניינא דיומא

פרשת השבוע ויומא דהילולא

בדרך אגדה ומוסר

שנאמרו בס"ד על ידי המלמד

הרב דוד הגיג שיחזי

שנת השס"ז - תשע"ב

בת"ת כלל חסידי מודיעין עילית

פרשת משפטים

בין אדם לחבירו

פרשתנו הוא פרשת "משפטים", ביאור המילה 'משפטים' הינו - דינים שבין אדם לחבירו: ומפורט בפרשתנו כל מיני נזקים - אם א' הזיק לשני = או שהוא בעצמו הזיק לו, או שממונו הזיק לחבירו, או שממונו הזיק לממון חבירו, ושאר דינים.

הרבה מהראשונים דנים בענין - למה נתן הקב"ה את המשפטים מיד אחר עשרת הדברות? עוד בתחילת פרשתנו נאמר "ואלה המשפטים..." וכתב רש"י שכל מקום שנאמר 'אלה' פסל את הראשונים, 'ואלה' מוסיף על הראשונים, [ובא לומר ש] מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני, עכ"ל. נשאלת השאלה באיזה דבר ובמה נתייחדו המשפטים האלה שייאמרו בו' המוסיף, יותר מכל המצוות והרי כל המצוות נאמרו מסיני? ומפרשי התורה תירצו זאת בהרבה דרכים: הרע"ב מתרץ שזאת הפרשה של משפטים נאמרה לו בסיני תיכף לאחר עשרת הדברות בטרם רדתו מן ההר. ובלקח טוב לר"מ נ' כתב, שמה עשרת הדברות נאמרו במעמד כל ישראל ובגילוי שכינה ובקולות וברקים, אף אלו נאמרו כן, משא"כ שאר כל המצוות... נשאלת השאלה הגדולה אכן למה נצטוו בדינים אלו באותו מעמד של קבלת התורה יותר מכל המצוות. עוד כתוב "ואלה..." אשר תשים לפניהם" ולכאורה קשה למה נאמר 'תשים לפניהם' ולא נאמר 'אשר תאמר אליהם' כבשאר מקומות בתורה?

רש"י פירש ע"ז שאמר לו הקב"ה למשה שישים לפניהם ויפרש היטב את כל הדינים כשולחן הערוך לסעודה. ואולם צדיקים ביארו בדרך מוסר - "לפניהם" מלשון לפני והקדמה, שכתוב זה בא להורות דרך העבודה לבנ"י בבואם להתקרב נוכח פני ה', ידעו כי ראשית עבודת האדם תהי' באלה המשפטים = אשר המה עניינים שבין אדם לחבירו, כי כל הפרשה רובה ככולה נאמרה בהלכות שבין אדם לחבירו וכנ"ל. ורק אחר שהשלים האדם את נפשו בעניינים שבין אדם לחבירו אז יוכל להוסיף עוד בעבודת השי"ת. וכמאמר חז"ל בגמרא ב"ק "מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין" והיינו מי שרוצה לבוא למעלת חסיד, קודם יתעסק בקיום הלכות אלו העוסקים בבין אדם לחבירו, זהו הא"ב של בר ישראל.

עוד יותר שגם הרבה מצוות של בין אדם למקום נאמרו בפרשת משפטים, ובכל זאת הקדימה התורה את המצוות של בין אדם לחבירו קודם למצוות של בין אדם למקום, כפי שרואים שקדמה דין עבד עברי ואמה עבריה דין כבוד אב ואם דין ארבעה אבות נזיקין דין יתום ואלמנה דיני הונאה דיני ריבית וכו' כל דינים אלו לכאורה הם הלכות שבין אדם לחבירו קדמו לדינים שבין אדם למקום כגון דיני שמיטה ועבודת כוכבים בשר וחלב וכו' שהם בעיקר בין אדם למקום, אלא שבכל דיני תורה אלו בא הקב"ה נותן התורה להורות לנו אותה הוראה כמה חשובה היא הבין אדם לחבירו שהוא גם מה שהאדם חייב לקונו, ועוד יותר.

ואיתא במדרש שכך אמר משה לישראל: הקב"ה נתן לכם התורה, והיה אם תקיימו הדינים והמשפטים הנה מה טוב. ואם לא, יטול הקב"ה התורה מכם. וזהו שנאמר "ועוז מלך משפט אהב" ר"ל הקב"ה אוהב שיעשו משפט, ולא ניתנה תורה אלא על מנת שתקיימו הדינים. ר"ל שאם אין משפטים, כל אחד נעשה בעל דבר ומחזיק בנכסי חבריו ועושה מה שלבו חפץ, שאין מי שיתירא ממנו, נמצא שבהדרגה הוא עובר על הרבה עבירות, וכל אחד חוטא בכמה עבירות, ובכך תתבטל התורה ח"ו. אבל אם עושים המשפטים, למדים האנשים, ונתקן העולם לנהוג ביושר, הן במשא ומתן והן בשאר עניני היהדות, להימנע מכל עון.

נעבור בקצרה ממש על מקצת מהדינים שבפרשה בלי להיכנס לפרטי הדין ממש, אלא למיני מקרים כגון אם שורו הזיק לשור חבירו וכו'.

אפילו בתחילת פרשתינו נאמר דין שמחופיא אינו נראה דין של בין אדם לחבירו, והוא כן, והדין הוא על עבד עברי הנמכר לישראל.

ונפרט מקצת הדינים ב'עבד עברי': עבד עברי נמכר בשני דרכים: 1. ע"י בית דין מפני שגנב ואין לו לשלם - אזי 'ונמכר בגנבתו', ובכסף ישלמו לגנב. 2. מכר את עצמו מחמת דחקו, שלא היה לו פרנסה...

התורה הק' 'תורת חסד' נתנה כמה וכמה דינים מיוחדים ל'עבד עברי' מחמת כבודו. מה שאין את אותם הדינים לעבד כנעני אלא להיפך... את העבד כנעני מותר להשפיל... וידוע מאמר הגמ' "הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו"...

- עבד עברי אע"פ שהוא עבד יוצא בשש, או אפילו קודם שש שנים אם פגע ביובל, ולא כעבד כנעני שכתוב בו "לעולם בהם תעבדו".
- האדון חייב במזונות בניו ואשתו של העבד עברי, אע"פ שהם אינם עבדיו... חייב לדאוג להם, משא"כ בעבד כנעני.
- איסור 'ממכרת עבד' = אסור למכור 'עבד עברי' כפי שמוכרים עבד, והיינו בהכרזה או על אבן המקח - היינו אבן שעליו היו שמים את העבד למכירה.
- איסור 'עבודת עבד' = להעביד עבודה בזויה שראויה לעבד כגון: שיוביל אחריו את הכלים לבית המרחץ או שינעיל לו את המנעלים. וכן אסור לזלזל בו ולקרותו עבד.
- איסור 'עבודת פרך' = להעביד עבודה שמפרכת את הגוף, והם: או עבודה שאינו צריך לה, ומצווה סתם בשביל להעבידו. או להעביד עבודות קשות שאין להם קיצבה וסוף.
- כמו כן איתא בחז"ל שאל ינהג האדון עם העבד עברי כדרך העולם, שהאדון אוכל ושותה מן המובחר, והעבד מן הגרוע ביותר. שמאחר שעברי הוא עליו לאכול כמור, הן במאכל והן במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא פת קיבר, או שאתה תשתה יין ישן והוא יין חדש, והוא הדין במטה ובלבוש ובכיסוי בלילה. וכן במדור, שלא תדור בבית יפה ולו תתן מדור גרוע. והדין הוא בכל אלה שאם יש לאדון רק א' משובח והשני גרוע יותר כגון: מטה א' משובחת / לחמניה אחת משובחת / חדר א' משובח וכדו', חייב לתת לעבד את המשובח על אף שלו יישאר הגרוע יותר... אע"פ שלכאורה כשמכניסים אורחים לא חייבים לתת בכזה אופן, אבל בכדי שהעבד ח"ו לא ירגיש מקופח מפני שהוא עבד.
- מצות 'הענקה' בעת יציאתו מבית האדון לאחר שש או יובל, מצווה האדון לתת לו מתנות רבות.

וכל הדינים האלה חידושים הם: דאע"פ שקנהו לעבד צריך לנהוג בו דברים אלה, כמה הקפידה התורה על צערו וכבודו של בן ישראל. וכדי ללמדנו כל זה נאמר "כי תקנה עבד עברי", עבד למה נאמר, שאם היה אומר 'כי תקנה עברי', גם היינו יודעים שלעבד קנהו. אלא כך ר"ל: דע שאותו אדם שקנית, אע"פ שהוא עבד, סו"ס עברי הוא, ואין לך רשות להשפילו.

לאחמ"כ נאמר דין "אמה עבריה" אשר מקבלת אותו יחס שהזכרנו בעבד עברי, אבל עוד יותר עד כדי כך שמצוה להאדון שיתחתן עמה או הוא או בנו וכו'.

נעבור על עוד דינים אבל יותר בקצרה:

- דין רוצח במזיד - חייב מיתה.
- דין רוצח בשוגג - חייב לגלות לערי מקלט.
- דין מכה אביו ואמו - כמה רגיש הוא הכאת אביו ואמו, שאם הוציא קצת דם חייב מיתה.
- דין גונב איש - מיתה.
- דין גונב ממון - כמה ישלם? כפל ולפעמים ד' פעמים או ה'.
- דין שור שנגח אדם - מה יהא הדין של השור ומה יהא הדין של בעל השור.
- דין בור - אדם חפר בור ולא כיסהו ונפל שם בהמה של חבירו מה יהא דינו? והשוונו לזה גם לזרוק קליפת בננה וכדו' שהוא מדין 'בור המזיק'.
- דין שור שנגח שור - לפעמים ישלמו נזק שלם \ ולפעמים חצי נזק.
- דין רגל ושושן - בהמתו של א' נכנסת לשדה אחרים ומזיקה או ע"י שהיא אוכלת את כל הפירות, או ע"י שהיא דורכת על הפירות, חייבים לשלם על הנזק.
- דין אש
- דיני שומרים - מה דין אם נגנב וכו'
- איסור אונאת גר
- עינוי יתום ואלמנה, שלאוו דווקא הם אלא גם כל אדם.
- השבת אבידה, והנאמר בפסוק הוא על בהמה שנאבדה, אבל כן הדין גם על שאר חפצים.

וזוהי יסוד כל פרשת משפטים על הבין אדם לחבירו.

במכילתא בפרשתינו עה"פ "כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו" - איתא אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין תלמוד לומר לא תענון, אלא שדיבר הכתוב בהווה כי אלמנה ויתום, דרכן לענות בהן, וכפירש"י שדיבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם וההסבר הוא בב' אופנים: א. שאין להם אב או בעל שיעמוד על כבודם. ב. שהם יותר רגישים מפני צרתם רח"ל.

ואיתא במכילתא דדייקי' דבר נורא מכפילות הלשון ד'ענה תענה', אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, עד כדי כך מסופר כי בעת שהוציאו להריגה את רבי ישמעאל כה"ג ורבי שמעון בן גמליאל נשיא ישראל, אמר לו רשב"ג לרבי ישמעאל רבי איני יודע על מה אני נהרג, אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך, אמרה תורה אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, ע"כ. ומעשה זה מובא בד' מקומות, במסכת שמחות (פ"ח) ובאבות דר"נ, ובילקוט, וכ"פ הוא בשינוי קצת, ובאדר"נ (פ"א), (ג) איתא שהשיב לו רשב"ג לר' ישמעאל: השמים אם עשיתי כן, אלא שומרים אותן אלי ואוכלין ושותין אצלי ומברכין לשם שמים. והדברים מבהילים עד כמה נורא הדבר לצער אדם מישראל ואפילו צער מועט. ואנו אין אנו דורשים מעצמנו כזו דרגה של הקפדה שלא לענות, קודם נקפיד מאוד על העינוי שנקראת 'עינוי למהדרין'.

איתא בירושלמי דרבי פנחס בן יאיר היה הולך לבית המדרש, והגיע בדרכו לנהר גיניי, והנהר עבר אז על גדותיו והתגבר ביותר. אמר רבי פנחס בן יאיר גיניי גיניי וכי אתה תמנע ותעכב אותי מלילך לבית המדרש, ונחלק הנהר לפניו ועבר רבי פנחס בן יאיר בתוכו. שאלוהו תלמידיו אם הן יכולים ג"כ

לעבור, והשיב להם שמי שידע בנפשו שלא עשה שום רעה ולא גרם שום צער לאדם מישראל הוא יכול לעבור ולא לינזק, ע"כ. חזינא מהכא עד כמה הדבר חמור שלא לצער אדם מישראל, שאע"פ שמדובר כאן על תנאים קדושים תלמידים של ההייליגער תנא רבי פנחס בן יאיר חותנו של ההייליגער תנא רשב"י והולכים לביהמ"ד ללמוד תורה אין להם כח זה אך ורק אם "לא גרם שום צער לאדם מישראל".

ואיתא במסכת בבא מציעא: אמר רבי אלעזר מיום שנחרב בית המקדש ננעלו שערי תפילה, שנאמר (איכה) "גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי". ואיתא שם אמר רב חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה. ואע"פ דאיתא במסכת ברכות: שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר הן אל כביר ולא ימאס, אבל כלפי יחיד ננעלו כל השערים חוץ משערי אונאה, היינו כשמצערם את הזולת בדברים, (רש"י שם) ומתוך צערו צועק להקב"ה, הקב"ה שומע את צעקתו, וכדכתיב בפרשתינו "כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו". והדברים נוקבים ויורדים עד התהום.

איתא בקב הישר (פ"ז) מעשה שבא איש אל האר"י הק' להתאונן לפניו שאמנם תודה לא' שיש לו כמה בנים אך זה כמה וכמה שנים שלא זכה לשוב לפרי בטן. ואמר לו האריז"ל ענין הסיבה הוא שהיה סולם קטן עומד בביתך שהיו התרנגולים קטנים עולים ויורדים בו לשתות מים בכלי של מים אשר היה סמוך לסולם והיו מרוויים צימאונם, ופ"א אמרה אשתך למשרתת שתסיר הסולם משם אף כי לא הייתה כוונתה לצער את התרנגולים אלא לטעם אחר, ומאז יש לתרנגולים צער גדול שאין יכולים לפרוח כי עדיין היו קטנים וסבלו צמאון גדול ועלתה צפצופם לפני הקב"ה המרחם על כל מעשיו בצערם, ועי"כ נגזר עליה להיות עקרה ולא תוליד בנים יותר. והדברים צריכים לעורר את כל אחד כי השי"ת פוקד ומשגיח על כל בריה ברוב רחמיו ומשלם למצערם את הבריות, עאכו"כ כמה צריך להתיירא שלא לצער אדם מישראל שהוא בדמות יוצרו.

במדרש מסופר מעשה באחד מגדולי כבול, שהיה משיא את בנו, וברביעי [מימי המשתה] שלו זימן אצלו אורחים. משאכלו ושתו והטיבו את לבם, אמר לבנו [החתן]: עלה והביא לנו חבית אחת מן העלייה. כיון שעלה, הכישו נחש ומת. המתין לו [אביו] לירד ולא ירד. אמר: אני עולה ורואה מה טיבו של בני. עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מוטל בין החביות. המתין עד שגמרו סעודתן, כיון שגמרו... - אמר להם: רבותי! לא לברך את בני ברכת חתנים באתם, אלא ברכו עליו ברכת אבלים! לא להכניס את בני לחופה באתם, בואו והכניסוהו לקברו! הפטיר עליו ר' זכאי דמן כבול: "לשחוק אמרתי מהולל".

והנה יש להשתומם על עוז רוחו וכבישת רגשותיו הסוערים של אותו חסיד מופלא. בה בשעה שנתגלה לו כי בנו נספה בצורה כה טראגית, ובשעה כה מאושרת ויפה בחייו. הרי בודאי באופן טבעי זעקת שבר תתפרץ מתוך נהמת ליבו: אוי, גיוואלד! מה היה לנו! גם בשעה רותחת זו, מצא לו אותו חסיד זמן לעשות חשבון של מדות, חשבון של צער הבריות! ומה הוא מהרהר באותו רגע? - הרי למטה בביתי מסובים אורחים, וכשזעקת השבר תבוא לאוזנם הרי בעל כורחם לא יהיו מסוגלים להמשיך ולסיים סעודתם הדשנה והנעימה, ובכך אגרום להם צער מיותר...

התאזר אותו חסיד, כבל וכבש את רגשותיו והחליט: די לי מה שיצטערו אורחי בעוד שעה קלה, אניחם לעת עתה לסיים סעודתם, ורק לפני ברכת המזון ארד ואגלה להם, שבמקום לברך "שבע ברכות" - יברכו "ברכת אבלים"... הוי מבהיל ומדהים! עד היכן התרוממו קדמונינו מהטבע והחומר, זיכנו מידותיהם וחישבו כל תנועה ותנועה על פי התורה והמידות!

בגמרא מסכת שבת: מעשה בשמואל שישב עם גוי אחד בשם אבלט, אשר היה חוזה בכוכבים. ראו בני אדם הולכים לאגם לקצוץ קנים. אמר לו אבלט לשמואל: חוזה אני שאדם פלוני מחבורה זו ילך

עתה לאגם ולא ישוב, כי ישכנו נחש וימות. אמר לו שמואל: אם אדם זה יהודי הוא, ילך לבטח דרכו ויבוא בשלום לביתו, כי אין מזל לישראל ותועיל לו תפילה. עד שהם יושבים, הלך אדם זה לשדה, ובא בחזרה שלם בגופו. התקרב אבלט לאותו אדם, פרק משאו מעליו, ומצא נחש שהיה חתוך לשנים, שקצצו באין משים לב יחד עם הקנים, ועד עתה לא ידע מזה. אמר לו שמואל: מה מעשה טוב עשית שהצילך ממות? אמר לו: כל יום היה כל אחד מחבורת הפועלים, מטיל חלקו בסעודה ואוכלים יחד. היום היה בינינו פועל אחד שאין לו פת ליתן, והיה מתבייש לאכול עמנו. אמרתי להם: אני אעמוד ואטול מכל אחד את חלקו לצרפו לשותפות בסל. כשהגעתי לאותו עני, עשיתי עצמי כמי שנוטל גם ממנו, ונתתי חלקו משל עצמי. והם סברו שבאמת לקחתי חלקו גם ממנו, ועל ידי זה לא היתה לו בוש לאכול עמנו יחד. הפטיר שמואל: מצוה עשית! יצא ודרש: "וצדקה תציל ממות" (משלי), לא רק ממיתה משונה תציל, אלא אף ממיתה רגילה מצלת ונותנת חיים!.

הדברי חיים זי"ע היה מזהיר לבלי לצער או להכאיב לזולת בדיבור ובמעשה, וכך היה אומר: אפילו דם חיה ועוף אסור לאכול, על אחת כמה וכמה שאסור לאכול דם האדם...

במדרש רבה שבעולת העוף שהעני מביא מקטירים גם את הנוצות שלו... כמו כן לא מפרידים את הראש מהגוף ולא עושים ניתוח לאברים... אמר רבי יוחנן: ההדיוט הזה אם מריח הוא ריח כנפיים (=נוצות) נפשו קצה עליו, ואתה אמרת: והקטיר הכהן את הכל המזבחה, וכל כך למה? אלא כדי שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני. והנה כתבו הרמב"ם וספר החינוך שטעם הקטרת הקטורת בבית המקדש, כדי להפיץ שם ריחות נעימים של בושם להגדיל כבוד הבית. אם כן תמוה, כיצד מתירה התורה להקטיר עוף עם נוצותיו, המפיץ ריח רע שנפשו של אדם קצה בהם? אלא עני הוא זה המקריב לו בן יונה ותור, והיה אם ימרטו את הנוצות והכנפיים, וגם יקצצו הראש והרגלים, מה יישאר להקרבה מעוף קטנטן זה, כמעט ולא כלום. כדי למנוע עלבון וצער, מתירה התורה להקריב הכל. ולא עוד אלא שאותו ריח רע נחשב ונעשה לריח ניחוח כריח החלב והכליות!

ומכאן יסוד נפלא בדרכי האדם, עד כמה צריך הוא להיות זהיר בכבוד הבריות. אם חברך מקריב לפניך מנחתו הדלה.